

Devlet Kapitalizminin Kusurlu Biçimleri

Çeviren ALP KAYA

Batı solunun, işçilerin ve devrimci hareketin (hiç değilse önde gelenlerinin) günümüzde özellikle Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkmış bulunan sosyalizmin ne Marx'ın 1848 Manifesto'sunda vurguladıklarıyla, ne de Ekim devriminin umutlarıyla bağdaşmadığını anlamaları hiç de yeni değildir. Hattâ çok erken olduğu da söylenebilir...

Ne var ki sol ve devrimci hareket yine de bu sosyalizmle ittifak kurmaya devam etmiştir. Niye? Çünkü, burjuva bloklarına karşı mücadelede başlıca savunma hatlarını, yani 1920'lerdeki yenilgiden bu yana tek güvenilir ön hattı burada bulmaktadırlar. Bu henüz devrimini yapamayan Batı'nın, başka bir yerde olan devrime ödediği bedeldir. Aynı şekilde, Batı'nın devrimini yapamamış oluşuna karşı ödediği bir başka bedel de özgürlüğünden yoksun kılınışı ve boğulması olmuştur. Ortaya çıkan sosyalist rejimler ne kadar kusurlu ve suçlu olurlarsa olsunlar, karşı tarafta emperyalizm, sömürgecilik ve nihayet Nazizm vardı. 1945 öncesinde ve soğuk savaş sırasında dünya milyonlarca insan için bu şekilde ayrılıyordu. Emperyalist sistemin halklarındaki her kırılmada, —Çin'de, Küba'da, Vietnam'da ve sömürge kurtuluş savaşlarında— bu böyle devam etti. 1952 yılında Jean-Paul-Sartre gibi resmî itaate ve partili zorunluluklarına tümüyle yabancı olan, çalışma kamplarını bilen ve suçlayan bir adam SSCB'nin yanında yer aldı. Camus ve Merleau - Ponty gibi arkadaşlarından böyle ayrıldı. SSCB'nin yanında yer almak için onun bir işçi devleti olduğuna yemin etmek gerekmiyordu. Burjuva sistemiyle nesnel çelişki içinde oluşu yeterliydi. Bu çelişki-den yeni halk ve sınıf hareketleri, mücadeleler ve bağımsızlıklar yükselebilir, gelişebilirdi.

Öyle sanıyorum ki bugün bu toplumları tartışıyor, onlara gözlerimiz daha açık olarak bakıyor ve içlerinde gelişen uzlaşmazlıklarda bir taraf tutuyorsak, bu onların gerçek niteliklerini yeni anlıyor oluşumuzdan ötürü de-

ğildir. Bunun nedeni «real sosyalizm» ile Batı'daki anti-emperyalist, sosyalist ve anti-kapitalist cephe arasındaki özdeşlemenin —yıllardır taşıdığımız rahatsız vicdanların— çöküşü, yıkılışıdır. Bu özdeşleme 1960'larda yıkıldı. Nedeni, bir yandan Sovyetler Birliği'nin büyük güç haline gelişinin dünya çapındaki rolü keskinleşirken, öte yandan devletler ve komünist partiler arasında kopmaların görülüşüydü. (Bu noktada özellikle SSCB ve Çin arasındaki kopmaya değinilebilir. Kopma sonucunda Çin'in uluslararası konumunda meydana gelen değişiklik, Çin'i tecrit olmuşluktan, üçüncü dünya ülkelerinin tek muhatabı, tercihi haline getirdi. Çünkü Çin, çirkin diplomasi ve devlet manevralarına karşı hızlı bir devrimci büyümeyi temsil ediyordu.)

Bu özdeşlemenin zayıflama süreci Sovyet devletinin niteliğinde meydana gelen yeni bir değişiklik hız kazandı. 1968'deki Çekoslovakya işgali bu değişikliği onaylıyordu. Bu andan itibaren Sovyetler Birliği'nin hareketin bir kesimine, özellikle üçüncü dünyada verdiği destek, onun dünya diplomasinin dünya satranç masasındaki çıkarlarıyla yakından ilintiliydi. Bu anlayışla Vietnam'da o sözümona sosyalist kampın yapabileceği her şey yapıldı; Savaşın varlığına (Vietnam'da barış) ve halkının kurtuluşuna (özgür Vietnam) atfedilen öneme, önceliğe ve ahenge bağlı olarak iki değişik uluslararası strateji yer aldı.

Vietnamlı yoldaşlar SSCB ve Çin'in varlıklarını sayesinde kazandılar, ama onlara karşı kazandılar (bu her ikisi bakımından farklı şekilde geçerlidir). Başka bir deyişle, varolan sosyalist toplumlar gelecekteki farklı devrimlerimizin ne modeli ne de güvencesidirler...

Bu görüşün ışığında Doğu toplumları içlerinde —yeni rejimin resmî ve yasal niteliğinin örtüsü altında— yalnızca eskinin ücretli işçi ve üretim araçları sahipleri (şimdi bu devlet veya komünlerdir) çatışmasını değil, ama aynı zamanda yeni toplumsal öğeler ara-

sında doğan ve toplumun içten içe değişimini getiren yeni çatışmaların da bulunduğu saydamlaşmış toplumlar haline gelmektedirler.

Bu toplumlar iki yoldan saydam hale gelirler. Birincisi, toplum olarak kökenlerinin çatışmaya dayanışı hâlâ görünür durumdadır. Bu çatışma karakterinin aynı şekilde kalması için bu toplumların niteliklerinin toplumsal üretim ilişkisi, ücretli emek ve sermaye ilişkisi, emeğin teknik ve toplumsal işbölümü düzeylerinde kavranması gerekmektedir. Şimdi eskimiş olan Sweezy - Bettelheim polemğinde, Sweezy'nin sermaye olarak nitelediği şeyi üretim ilişkileri içinde değil, savaşa dönüşme eğilimi gösteren ama Doğu'da devlet planlaması yoluyla mantığı tıkanmış bulunan bireysel özel mülkiyetin serbest ortamı içine yerleştirdiği görüşün ışığında da, bu ülkelerin niteliği giderek belirsizleşmektedir. Bunlar içlerinde eski sömürü ilişkilerinin yaşadığı yeni formasyonlar haline gelmektedirler. Ama asıl uzlaşmazlık alanı —onları ilerletebilecek ya da durdurabilecek olan motor— bir tüm olarak üretimle, işletme ve plan arasındaki ilişkilerdir. Çatışma bu noktada, serbest olmak isteyen sermayeyle, onu tutsak eden plan arasında yer almaktadır. Toplumsal üretim ilişkileri geri planda kalmakta ve ancak emek maliyetlerinin gelişimi sırasında anlık olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Toplum, bir savaşla bölünmüş görünümü taşımaktadır. Sermayenin iç mantığı onu her yanda bu çatışmadan kaçınmaya iter; ister karışık ekonomide, yasal yarı-yasal ya da yasa-dışı olsun. Bu kapitalizm midir? Hayır, diye cevaplıyor Sweezy. Bu sosyalizm midir? Sözüünü bile edemeyiz! Bunlar deşifre edilemeyen yeni toplumlardır.

Bu, komünistlerin iki aşama teorisi olarak bildikleri, Bolşeviklerden miras kalmış olan tezin yeni bir biçimidir: İlk olarak sosyalizmin maddî temelleri atılır (bundan eski üretken aygıtın ve klasik birikimin normal devamı, işçi artık-değerinin ve tarımsal artığın —veya olmayan artığın— bir kenara bırakılması anlaşılmaktadır). Bu bir kez yapıldıktan sonra «sosyalist ilişkiler» kurulur. Burada önemli olan yine mülkiyettir. Devrim özel mülkiyetten, devlet mülkiyetine, serbest pazar oyunundan, plana bir geçiş görünümü taşımaktadır.

Ama bu, politik biçimi yüzünden yolu tı-

kanmış bir toplum fikrinin kabulünü de içermektedir. Aslında devlet (yani yeni «sosyalist düzenin» bu temel motorunun ifadesi) «her şeyi içeren fabrika» hiyerarşisinin siyasal biçimi, merkezî ve monolitik bir iktidardır. Monolitikliği tek bir kişi tarafından yönlendirilmesinden ötürü değil, güçlerin birbirine uyumlu kılınması gibi temel bir girişimde (ki bunun başarısız olacağı kesindir), toplumsal özneler arası çatışmanın bir rahatsızlık, giderek sapma ve hattâ komplo ve ihanet sayılabilmesindedir. Bu anlayış çok çalışma, düzenli bir toplumu ve toplumsal görüş-birliğini gerektirir. Çelişki, zorunlu olarak baskı yoluyla giderilmesi gereken bir yaradır. İşte bu noktada, özgürlüğün yadsınmasının kökleri yatmaktadır. Biz de bu köklerin, sözkonusu formasyonların sosyalist olmayan yapılarında yerleşik olduklarını söylüyoruz: Devlet kapitalizminin kusurlu biçimlerine dayanmaktadırlar. Buna destek olan bir başka şey de, önder devrimci grubun, hemen ekonomik önlemler almayı reddetmesidir (ekonomik-siyasal, siyasal ve toplumsal ayrıntıların hepsini gözönüne alarak). O önlemler ki, üreticiler kütlesini, kafa ve kol emeği arasındaki bölünmeye bağlı olan eşitsiz ilişkileri azaltmaya, emeğin parçalanması ve yabancılaşmasının azaltılmasına, iş ve bilgi, kent ve kırsal ayrımlarını ortadan kaldırmaya doğru yöneltebilirler.

Bu tür önlemleri alma iradesi kalmadığında, geçiş süreci sırf bu nedenle tıkanır ve bugün artık bir çok devrimden sonra gördüğümüz gibi, devlet giderek daha otoriter bir nitelik kazanır. Kapitalist üretim tarzının kendine ait olmayan bir sınıf sayesinde yakayı sıyırdığı, eski geri tabakaların başaramadığı burjuva devriminin ilerici bir damga vurularak gerçekleştirildiği toplumlardır bunlar. Preobrazhensky'ye göre işçi sınıfı kendini hem sömüren özne, hem de sömürülen nesne konumuna getirmiştir. Ve öyle sanıyoruz ki, kısa zamanda da yalnızca bir nesne haline geldi. Tüm sistem öyle bir noktadır ki, demokratikleşme artık sözkonusu olamaz. Yirminci Kongre kararları bu bakımdan önemlidir —maddî mallar birikmiş olsa da Doğu toplumunun bazı özgürlüklere hiç hoşgörüsü yoktu. Yirmi yıl geçtiği halde mekanizma da, iktidardakiler gibi hiç değişmemiştir. Ekonominin işleyişini kolaylaştırmak yolundaki her girişimde ciddi

başarısızlık riski bulunmaktadır (işletmelerde ve planda sürekli ilerlemeler ve gerilemeler, rahatlamalar ve sıkışmalar olacaktır). Bu katılık ortamında hiçbir çıkış yolu kalmamaktadır. Resmî olarak bile, sosyalizme doğru giden bir ilerlemeden artık söz edilemez.

Sermaye ile emek arasındaki çatışma tipki bizim toplumlarımızdaki gibi midir? Devlet üreticilere, onlardan aldığı artık değeri ne ölçüde geri vermektedir? Budapeşte ekolündeki yoldaşlar «çok» diye cevap vermektedirler buna; işçi sınıfı ile, öteki toplumsal katmanlar aleyhine iktidarı elinde bulunduran sınıf arasında böylece ortak güvenlik ve koruma ilişkileri kurulmuştur. Başkaları, örneğin Bettelheim ekolü ise «fazla değil» demektedirler. Bir tüm olarak işçi sınıfı, mutlak artıkdeğerin kaynağı durumundadır; örneğin, Polonyalılar bunu yaşadılar. 1970 yılında Polonya devleti klasik anti-enflasyonist önlemler almaya kalkıştığında, işçi sınıfının mücadele potansiyeli, burada olduğu gibi açıkça ortaya çıktı. Görünüştaki «uyum» bir kez çatladığında toplumun yalnızca bölünmüş değil fakat çelişkilerle dolu olduğu, devletin neredeyse silahlı baskı noktasına kadar gelmiş olduğu görüldü. Bu gerçekliğin ortaya çıkış anında, gerçek roller hızla saydamlaşmaktaydı. 1970 - 71 yıllarında Szczecin tersanelerinde elde edilen bilgiler rejimin kimin yanında olduğunu ve işçi sınıfının durumunun nasıl nitelenmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Yine aynı büyük soru var ortada: Bu toplumlarda sömürü olduğuna göre, onların kapitalist olduklarını da söyleyebilir miyiz? Akademik bir soru değil bu. Önce de değindiğim gibi, bizim ne tür Marksistler olduğumuz bu soruya verdiğimiz cevaba göre belirleneceği gibi, aynı şekilde devlet kapitalizmini nasıl tanımladığımız, yani üretim ilişkilerinden hareketle mi (ki çeşitli toplumsal araçlar buradan türerler), yoksa klasik kapitalizmin başka karakteristiklerinden hareketle mi tanımladığımız da buradan anlaşılacaktır. Ama her şeyin ötesinde, cevabımız siyasal bir tercihi içermektedir.

Eğer sözkonusu olan, içlerinde kapitalist ilişkilerin kalıntılarının ikincil olduğu yeni toplumsal formasyonlarsa, o zaman toplumun patlayıcı potansiyeli, baskı ve toplumsal parçalanma kaçınılmaz olarak siyaset sahnesin-

de ve siyasal etkinlik alanlarında ortaya çıkar. Mücadele rejimlerle, bu rejimlerin dengeleme sistemleri arasındadır. Bu bakış açısından, gerekli olan sistemin demokratikleştirilmesi olarak belirmektedir. Bizim, daha fazla «özgürlük» yolundaki çağrılarımız mantıken çeşitli hükümetlere yönelmelidir. Eğer sözkonusu olan yeni tip kapitalist formasyonlar ise (Lenin'in deyişiyle kapitalistsiz kapitalizm, Bettelheim'a göre devlet kapitalizmi, bizim deyişimizle güçlü ideolojik ifadelerle sahip olan, bundan ötürü de daha baskıcı, gerçek sınıfların çatışma potansiyellerinin yadsındığı, bunların ifadesinin yasaklandığı), o zaman sorun yalnızca demokrasi ve insan hakları dileklerinden ibaret olamaz. Bu ülkelerde sınıf mücadelesinin yeniden doğuşunu gözlemliyoruz. Çağrılarımızı artık hükümetlere yöneltilmiyoruz. Biz Avrupa solunda toplumsal özne ve bu devrimci değişimin gerçekleştiricileri olabilecek insanlara hitap ediyoruz.

Kapatmamız gereken siyasal çatlak budur. Sol için kolay olmayacaktır bu. Kolay olmamasının da çok derin nedenleri vardır. Çatışmanın öznesi 1917'nin veya 1948'in toplumsal konumuna ve ideolojik yapısına sahip işçi sınıfı değildir. Önemli değişikliklere uğramıştır. Öte yandan kolayca fark edilemeyecek yeni toplumsal tabakalar oluşmuştur. Sağ kanatta ise toprağa bağlı, kilisenin etkisinde ve anlaşmazlıkları hiç de ilerici tavırlarla dile gelmeyen geniş gerici kesimler vardır. Soljenitsin bunun yeterli kanıtıdır. Giderek büyüyen parçalanma sonucunda yeni toplumsal aktörler —gençlik, öğrenciler, kadınlar, «marginaler»— sahneden çekilmiş gibidirler; oysa bunlar Çin Kültür Devrimi'nde kaynama noktasına gelmiş, yıkıcı bir alternatif rolü oynayan, özerk bir potansiyele ve kapasiteye sahip bir toplumsal konum edinmişlerdi. Devrim sonrası toplumda ortak çıkarlara sahip yeni toplumsal blok nedir? Hangi koşullarda kendini dile getirir? Bu güçleri birleştirme ve mücadeleye sokma koşulları nelerdir? Yalnızca toplumsal özne olmak yerine, siyasal özne haline gelmeleri nasıl sağlanabilir?

Bu bölüm, «ayrı düşünmek» ile muhalefet arasındaki, muhalefet ile siyasal mücadele arasındaki sızramayı içermektedir; İtalyan solu bu konu üzerinde işe başlangıçtan başlamalıdır.